

УДК: 340.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.9>

«НЕВІДКЛАДНІСТЬ» ТА «НАДЗВИЧАЙНІСТЬ» В СИСТЕМІ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ ВИМІР

Чаплиук О.І.,

*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри публічного права**Київського столичного університету**імені Бориса Грінченка*

ORCID : 0000-0002-1675-1875

Чаплиук О.І. «Невідкладність» та «надзвичайність» в системі правотворчої діяльності: понятійно-категоріальний вимір.

Вказується, перебіг подій на глобальному та регіональному рівнях суспільного розвитку протягом останніх років важко однозначно охарактеризувати з позицій суто позитивних чи негативних аспектів. Проте однозначно можна відзначити, що сучасні суспільно-політичні процеси глобального і регіонального рівнів, особливо чутливо відбиваються на правових явищах і процесах.

В статті автором акцентовано увагу на актуальності дослідження понятійно-категоріальних засад категорій «невідкладність» та «надзвичайність» та особливостей їх прояву в межах правотворчої діяльності. Досягнення зазначеного, на думку автора статті зумовлено необхідністю здійснення комплексного та концептуального аналізу через призму наукових поглядів та підходів вчених. Акцентовано увагу, що у зв'язку з численними факторами суб'єктивного та об'єктивного характеру, зокрема тривалістю війни на території України, поширенням вірусу SARS-CoV-2, розвитку технологій, особливо інформаційної сфери, актуалізуються питання нових механізмів розробки та прийняття системи нормативно-правових актів з врахуванням існуючих вимог та реалій сучасного стану розвитку суспільства, права та держави. Аналіз доктринальних підходів щодо даного питання забезпечить з'ясування понятійно-категоріальних аспектів відповідних правових категорій.

Обґрунтовано, що в пізнавальному плані доцільно здійснити аналіз цих правових категорій крізь призму наукових поглядів та концепцій, що дозволить узагальнити їх властивості та удосконалити визначення. У змісті роботи проведено доктринальний аналіз понять «невідкладність» та «надзвичайність» як особливих правових категорій.

Зроблено висновок про те, що категорії «надзвичайність» та «невідкладність» в межах пра-

вотворчості мають високий рівень актуальності; потребують ґрунтовних, комплексних наукових досліджень в межах теорії права; характеризуються наявністю спільного призначення, сутнісними відмінностями.

Ключові слова: правотворчість, надзвичайна правотворчість, невідкладна правотворчість, нормативно-правові акти, надзвичайні нормативно-правові акти, надзвичайні закони.

Chapliuk O.I. «Urgency» and «emergency» in the system of law-making process: conceptual and categorical dimension.

It is indicated that the course of events at the global and regional levels of social development during recent years is difficult to characterize unambiguously from the standpoint of purely positive or negative aspects. However, it can be unequivocally noted that modern socio-political processes at the global and regional levels have a particularly sensitive effect on legal phenomena and processes.

In the article, the author focuses on the relevance of the study of the conceptual and categorical foundations of the categories «urgency» and «emergency» and the peculiarities of their manifestation within the framework of law-making process. According to the author of the article, the achievement of the above is due to the need to carry out a comprehensive and conceptual analysis through the prism of scientific views and approaches of scientists.

Attention was drawn to the fact that in connection with numerous factors of a subjective and objective nature, in particular, the duration of the war on the territory of Ukraine, the spread of the SARS-CoV-2 virus, the development of technologies, especially in the information field, the issues of new mechanisms for the development and adoption of the system are being updated normative legal acts taking into account the existing requirements and realities of the modern state of development of society, law and the state. Analysis of doctrinal

approaches to this issue will provide clarification of the conceptual and categorical aspects of the relevant legal categories. It is substantiated that in cognitive terms it is expedient to analyze these legal categories through the prism of scientific views and concepts, which will allow generalizing their properties and improving their definitions. The content of the work includes a doctrinal analysis of the concepts of «urgency» and «emergency» as special legal categories. It was concluded that the categories «emergency» and «urgency» within the framework of law-making have a high level of relevance; require thorough, comprehensive scientific research within the framework of legal theory; are characterized by the presence of a common purpose, essential differences.

Key words: law-making process, emergency law-making process, urgent law-making process, normative legal acts, extraordinary normative legal acts, extraordinary laws.

Постановка питання. Перебіг подій на глобальному та регіональному рівнях суспільного розвитку протягом останніх років важко однозначно охарактеризувати з позицій суто позитивних чи негативних аспектів. Проте однозначно можна відзначити, що сучасні суспільно-політичні процеси глобального і регіонального рівнів, особливо чутливо відбиваються на правових явищах і процесах. Ще навіть останнім часом багато вчених в межах наукових дискусій звертали увагу на різного роду проблеми, які були викликані принциповістю і виключністю екологічної безпеки, посиленням міграційних рухів населення, тероризму, работоргівлі та інших негативних явищ в різноманітних сферах життєдіяльності суспільства та держав тощо. Проте, станом на сьогодні, вся світова спільнота поринула у події, які, не перебільшуючи, дійсно можна назвати «трансформаційними», адже вони змусили по новому оцінювати та по новому здійснювати власну життєдіяльність. Так, коронавірусне захворювання спричинене вірусом SARS-CoV-2, що продовжує поширюватися навчив весь світ «жити» по-іншому, та по-іншому поглянути на основні напрями охорони та збереження здоров'я. Антитерористична операція, що тривала на Сході України з 2014 року внаслідок чого росією було анексовано Кримський півострів та окуповано частину Донецької та Луганської областей, а далі і повномасштабне вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року змусило весь цивілізований світ переглянути та переоцінити не лише «традиційні» принципи «мирного» співіснування держав на міжнародній арені та розробити нові та дієві механізми протидії цьому, а й по новому декларувати та розуміти основоположні принципи гуманізму, суверенності, верховенства прав та

свобод людини і розробляти аналогічні ефективні механізми дотримання відповідних принципів. Адже описані події, що розгортаються на території України призвели до величезних і незворотних втрат серед військового та мирного цивільного населення. Зрозуміло, що яскравим індикатором плинності цих подій є готовність державних та соціальних інституції і механізмів, а також населення держави в цілому. Зокрема особливу увагу слід звернути на систему нормативно-правових актів та особливостей їх прийняття в такий нестабільний (кризовий) період. Слушною вказаному є думка А.О. Барчука, який стверджує, що стабільність і порядок у функціонуванні суспільства та держави забезпечується за допомогою поточної системи законодавства, однак виникнення таких негативних явищ і процесів, які порушують нормальний еволюційний розвиток суспільних відносин і дестабілізують в цілому життєдіяльність громадян потребує здійснення інших дещо радикальних заходів в межах правового поля, тобто негайної розробки та прийняття системи надзвичайних нормативно-правових актів, здатних ефективно врегулювати суспільні відносини, що виникають за таких обставин [1, с. 51]. Як бачимо, дослідник звертає увагу на те, що поточне законодавство не в змозі здійснювати належний рівень регулювання суспільних відносин в таких умовах, що і потребує врешті вжиття необхідних заходів щодо внесення змін/прийняття відповідної змінам нормативно-правової бази. Очевидно, що це вимагає здійснення достатньо оперативних та рішучих кроків задля швидкої роботи над системою нормативно-правових актів в кризових умовах функціонування суспільства та держави. Адже, як підтверджує оточуюча нас дійсність, сьогодні ми живемо та функціонуємо в період гострих державних та соціальних конфліктів, які несуть загрозу навіть не окремим державам, а всій цивілізації в цілому.

Очевидно, що перераховані вище проблеми в значній мірі актуалізують питання пов'язані з особливостями розробки/внесення змін/прийняття системи нормативно-правових актів в контексті надзвичайних обставин, в період воєнного стану тощо. Адже, як зазначалося вище, лише за умови наявності належної та відповідної існуючим у суспільстві та державі кризовим обставинам системи нормативно-правових актів забезпечується ефективний рівень правового регулювання суспільних відносин. Тому цілком доцільно йменувати нормативно-правові акти, прийняті в період дії режиму воєнного стану – надзвичайні нормативно-правові акти. Слід відмітити, що поряд з запропонованою вище аббревіатурою, зокрема на законодавчому рівні існує і поняття «невідкладних законопроектів». Таким чином, маємо можливість спостерігати існуван-

ня на доктринальному та термінологічному рівнях певних неузгодженостей, що проявляються в процесі розробки та прийняття нормативно-правових актів. Тому, на нашу думку, важливого пізнавального значення в межах наукової статті мають такі особливі категорії в процесі розробки та прийняття нормативно-правових актів як «надзвичайність» та «невідкладність».

Зважаючи на досить високий рівень актуальності наукового дослідження надзвичайності та невідкладності в системі правотворчості, їх пізнавальне та практичне значення, вважаємо за необхідне визначити мету цієї наукової статті.

Метою статті є здійснення дослідження сутності та значення понять «надзвичайність» та «невідкладність» як особливих правових категорій в процесі розробки та прийняття системи нормативно-правових актів.

Виклад матеріалу дослідження. Доцільно відмітити, що правотворчість в межах теорії права є особливим та вагомим об'єктом наукових досліджень, що породжує низку дискусійних напрямів, а таким чином розробки множинності змістовних нових наукових підходів до розуміння її на категоріальному, інституційному, системному рівнях тощо. В межах юридичної науки дискусійними залишаються питання і диференціації правотворчості в цілому. Так, здебільшого правотворчість прийнято класифікувати за такими критеріями як: суб'єкти прийняття, за видами нормативно-правових актів, за територіальністю тощо [2; 3]. Вагома частка наукових робіт присвячена дослідженню судової правотворчості, договірної правотворчості, конституційної правотворчості, підзаконної правотворчості [4; 5; 6; 7].

Проте, на нашу думку, однією із специфічних граней сучасної правотворчості, яка на сьогодні особливо є актуалізованою і потребує ґрунтовного дослідження – це порядок її здійснення в кризових для суспільства та держави умовах. Розробка нових підходів до розуміння надзвичайної правотворчості, невідкладної правотворчості як особливих різновидів правотворчості в цілому вимагає з'ясування змістовності таких понять як: надзвичайність та невідкладність.

Слід звернути увагу на певну фрагментарність наукових досліджень спрямованих на з'ясування теоретико-правових аспектів надзвичайної правотворчості, невідкладної правотворчості та їх категоріально-понятійної характеристики. Зокрема, їх дослідження здійснювалося через призму таких теоретико-правових категорій як: надзвичайні закони, невідкладні законопроекти тощо [8; 9; 10]. Так, нами в інших наукових публікаціях зверталася увага на значну наукову витребуваність дослідження надзвичайної правотворчості, адже актуальність розробки тематики надзвичайної правотворчості не

викликають жодного сумніву, а навпаки мають привертати увагу сучасної наукової спільноти з метою розробки нових підходів щодо розуміння цієї правової категорії, вдосконалення процесу здійснення надзвичайної правотворчості, її правового, кадрового та організаційного забезпечення здійснення. Лише вдосконалений процесу здійснення правотворчості здатен створити систему надзвичайних законів, що ефективно можуть врегулювати відносини, які виникають в умовах надзвичайного чи воєнного стану [11, с. 65-71]. В свою чергу А.О. Барчук, досліджуючи особливості процесуальних аспектів прийняття надзвичайних законів стверджує про те, що сьогодні гостро постають питання наявності чіткої, обґрунтованої та апробованої юридичною практикою процедури прийняття надзвичайних законів [12, с. 515].

Дійсно, станом на сьогодні можемо констатувати відсутність належного практичного рівня прийняття надзвичайних законів, тобто регламентованої на законодавчому рівні чіткої процедури їх оперативної розробки та прийняття. Характеристика надзвичайних законів обумовлена не лише практичними проблемами, а й теоретичними. Адже серед вчених продовжують активізуватися дискусії щодо їх понятійності, сутності, видової характеристики, функціонального призначення. М.В. Цвік та О.В. Петришин вважають, що надзвичайні закони є особливим видом законів, адже це акти, що приймаються за надзвичайних обставин і призупиняють дію чинних у відповідній сфері нормативних актів. Такі закони покликані забезпечити безпеку громадян у разі війни, катастроф, епідемій, необхідності захисту конституційного ладу при спробі захоплення державної влади шляхом насильства тощо [13, с. 286]. Як бачимо, вчені не звертають увагу на сутнісні аспекти надзвичайних законів як самостійної юридичної категорії, проте характеризують його як окремий елемент системи законодавства в цілому, і в той же час характеризують «особливу природу» їх функціонального призначення. Аналогічно вказаному науковому підходу в Юридичній енциклопедії поряд зі звичайними законами характеризуються надзвичайні закони як такі, дія яких обмежена в часі й залежить від наявності зазначених у цьому законі надзвичайних обставин [14, с. 274-275]. Не зовсім погоджуючись із відповідним дещо звуженим науковим баченням, слід звернути увагу, що розуміння надзвичайних законів не може обмежуватися виключно їх часовими параметрами, адже, на наше переконання, надзвичайні закони мають особливу природу, яка зумовлена рядом факторів часового, змістовного, процедурного характеру.

Узагальнюючи доктринальні підходи вчених в контексті характеристики категорії надзви-

чайності щодо системи законодавства, законів, правотворчості можемо підсумувати, що категорія надзвичайність: характеризується суто доктринальним рівнем розуміння в межах наукових правових досліджень вчених та немає емпіричної бази підтвердження; вживається та використовується вченими для позначення тих чи інших категорій права (нормативно-правові акти, правотворчість) з метою посилення їх значимості під час кризових для суспільства та держави періодів; має комплексний характер, оскільки знаходить прояв в різноманітних галузях права та пов'язує між собою різноманітні за змістом правові категорії, явища та процеси, що стосуються кризових для суспільства та держави станів; має недостатній теоретико-правовий та практичний рівні дослідження, адже використовується вченими без поглибленого вивчення її сутнісних та змістовних особливостей; має неоднозначний характер розуміння в теорії права та виокремлюється вченими епізодично в межах окремих наукових авторських робіт; не має самостійного характеру розуміння в межах теорії права, не розмежовується з іншими суміжними категоріями, зокрема «невідкладність», а тому вказана категорія не досліджена як така, що має самостійне значення. В цьому контексті спостерігаємо випередження практики прийняття нормативно-правових актів в кризових для держави і суспільства періодах та відставання теоретико-правового розуміння надзвичайної правотворчості в контексті самостійного поняття; пов'язується виключно з певними подіями, обставинами, що характеризуються складним (кризовим, складно передбачуваним) для суспільства та держави періодом тощо.

Вказане зумовлює необхідність у встановлення етимологічного розуміння відповідної категорії та виокремлення її значення в контексті правотворчості. Етимологічно словом «надзвичайний» в тлумачному словнику української мови позначається те, що має особливе значення, заслуговує на виняткову увагу; є непередбаченим, викликаний певною необхідністю, спеціально призначеним для чого-небудь; екстремним, позачерговим [15]. Тлумачачи буквально відповідний термін, можемо констатувати, що надзвичайність можна розуміти як щось екстраординарне, яке супроводжується порушенням стандартних (звичних, нормальних) умов, обставин, а також те, що відбувається раптово та несподівано тощо. Адаптуючи відповідний термін по відношенню до процесу правотворчості, слід зазначити, що надзвичайність в контексті останньої має власні сутнісні особливості та значення. Зокрема, надзвичайність покликана звернути увагу на особливість тих явищ і процесів в межах яких вживається та покликана характеризувати їх особливу змістовність.

Що стосується терміну «невідкладний», то він аналогічно попередньому є важливим сегментом в процесі розробки та прийняття законопроектів. Невідкладність як особлива категорія в процесі розробки та прийняття нормативно-правових актів опирається на правовий рівень забезпечення, що передбачає наявність в законодавстві держави правових положень, які закріплюють її сутнісні особливості. Так, ч. 2 ст. 93 Конституції України закріплює за Президентом України повноваження власним рішенням визначати законопроекти невідкладними [16]. Законодавчі положення Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» також регламентують питання процесуальних аспектів розгляду невідкладних законопроектів. Згідно ст. 101 вказаного закону законопроекти можуть бути визначені невідкладними лише Президентом України або за рішенням Верховної Ради України, скорочуються строки надання законопроекту народним депутатам до його розгляду в тому чи іншому читанні, однак не допускається скорочення зазначених строків більш як наполовину. Після завершення попереднього розгляду чи доопрацювання невідкладний законопроект включається до порядку денного найближчого пленарного засідання Верховної Ради і розглядається позачергово [17]. Зокрема відповідне питання було предметом розгляду Конституційного Суду України, який дійшов до висновку, що невідкладні законопроекти мають бути терміново включені Верховною Радою України до порядку денного її сесії і розглянуті у пріоритетному порядку раніше інших законопроектів на всіх стадіях законодавчого процесу відповідно до процедури, встановленої Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України [18]. Зміст відповідних нормативних положень вказує здебільшого на особливості процесуального аспекту природи невідкладних законопроектів пов'язуючи з особливостями їх (скороченого) проходження усіх стадій законодавчого процесу. Умовно кажучи надаючи «невідкладного» статусу тому чи іншому законопроекту суб'єкти законодавчої ініціативи прагнуть звернути увагу на його важливість та очевидно гостру необхідність для регулювання суспільних відносин на цей момент, для досягнення чого відповідний законопроект розглядається та приймається за скороченою процедурою. Доктринальний рівень дослідження поняття «невідкладності» в межах теорії права першочергово пов'язується з таким терміном як законопроект і, як наслідок, поняття «невідкладні законопроекти» досліджуються через призму правових проблем участі Президента України у законодавчому процесі, проблем здійснення законотворчої діяльності [19; 20]. Таким чином можна стверджувати, що поняття невідкладних законопроектів окреслю-

ється в межах інших проблемних моментів, які мають місце в процесі здійснення сучасного законодавчого процесу.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «невідкладність» позначається як те, що не можна відкладати; те, що треба здійснювати, розв'язувати негайно [21, с. 750]. Таким чином категорія «невідкладність» передбачає здійснення певних дій негайно, тобто терміново чи одразу. Вживаючи відповідний термін в контексті розгляду та прийняття законопроектів очевидно, що відповідний термін вказує на певні часові рамки необхідні для розгляду та прийняття законопроектів. Тобто невідкладність у нашому розумінні має пов'язуватися із максимально короткими строками їх розгляду і прийняття.

Узагальнюючи зазначені вище положення в контексті характеристики категорії невідкладності в процесі розгляду та прийняття законопроектів слід зазначити, що невідкладність: має дуже фрагментарний доктринальний рівень наукового дослідження, який обмежується виключно вживанням вказаного терміну у межах інших правових проблем та категорій; характеризується законодавчим рівнем регулювання, що передбачено певними нормативно-правовими актами; характеризується прикладними аспектами, що зумовлено наявністю чітко визначених на законодавчому рівні процесуальних засад їх розгляду та прийняття; має темпоральний характер прояву в контексті розробки та прийняття законопроектів та пов'язується виключно із строками їх розгляду та прийняття;

Таким чином, «невідкладність» в процесі здійснення сучасної правотворчості полягає насамперед в темпоральних особливостях здійснення правотворчої діяльності. Проте, «надзвичайність» в процесі здійснення сучасної правотворчості виявляється по-перше, в наявності виключних факторів правотворчості, зумовлених обставинами непереборної дії; по-друге, в націленості щодо попередження, мінімізації або подолання умов та/або наслідків надзвичайної ситуації; по-третє, в особливостях умов здійснення правотворчості, які визначаються специфікою надзвичайної ситуації; по-четверте, в порядку та строках здійснення правотворчості.

Висновки. Можемо підсумувати, що категорії «надзвичайність» та «невідкладність» в межах правотворчості: мають високий рівень актуальності, що посилено сучасними кризовими станами в суспільстві та державі; потребують ґрунтовних, комплексних наукових досліджень в межах теорії права, що має вказати на їх самостійний характер; характеризуються наявністю спільного призначення, адже покликані звернути та вказати увагу на ті чи інші змістовні та часові аспекти розробки, розгляду та прийняття

законопроектів; характеризуються сутнісними відмінностями, що проявляється у першому випадку посиленні уваги щодо тих кризових станів, які відбуваються у суспільстві та державі, а таким чином мають бути відображеними у змісті проектів законів, у другому випадку зверненні уваги на врахуванні строків розгляду та прийняття проектів законів. Таким чином в межах доктринального рівня дослідження як одна так, і інша категорія мають самостійне значення в межах теорії права в контексті дослідження правотворчості, оскільки визначають абсолютно різні аспекти її прояву. В межах емпіричного рівня дослідження надзвичайність в правотворчості відображає проблематику питань, які потребують правового регулювання в умовах кризового для суспільства і держави період, а невідкладність відображає часові межі, яких необхідно дотримуватися при розгляді та прийнятті відповідного законопроекту. Враховуючи, що як «надзвичайність», так і «невідкладність», мають комплекс доктринальних і прикладних прогалин, вони потребують подальшого дослідження, в тому числі і в порівняльно-правовому вимірі, що планується здійснити в наших наступних наукових працях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барчук А.О. Надзвичайні закони в системі законодавства: теоретико-правові аспекти. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01. Київ, 2019. 250 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/15017/1/dysertatsia_barchuk.pdf (дата звернення: 21.09.2023 р.).
2. Наливайко Т.В. Види правотворчості громадянського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 21. Частина II. Том 1. 2013. С. 85–88.
3. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. Київ, Ваіте, 2015. 392 с.
4. Зеленко І.П. Дискусійні питання судової правотворчості на черговому етапі судової реформи. *Наукові записки. Серія Право*. Випуск 8. 2020. С. 9–13.
5. Пушкіна О. Правове регулювання внесення змін до Конституції України. *Юридична Україна*. № 3. 2013. С. 27–32.
6. Попович Т.П., Стрічик Я.Я. Підзаконна правотворчість: теоретико-правові засади. *Приватне та публічне право*. № 2. 2018. С. 12–16.
7. Мельничук С.М. Нормативно-договірна правотворча форма реалізація функцій сучасної держави Україна. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 29 (68). № 6. 2018. С. 12–17.

8. Барчук А.О. Надзвичайні закони як предмет наукового пізнання: підходи до розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Випуск 35. Частина II. Том 1. 2015. С. 15–19.
9. Заросило Н.В. Підстави для класифікації нормативно-правових актів. *Наука і правоохоронна діяльність*. 2014. № 1. С. 36–40.
10. Берназюк Я.О. Право законодавчої ініціативи Президента України як одна із форм правотворчості глави держави. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18. Економіка і право*. Випуск 14. 2011. С. 145–151.
11. Чаплук О.І. Надзвичайна правотворчість як особлива правова категорія: необхідність сучасної науки та практики. Права людини в сучасних умовах розбудови громадянського суспільства в Україні: зб. наукових праць за матеріалами науково-практичного круглого столу (11 грудня 2015 року) / Ред. кол. І.А. Грицяк, С.В. Бобровник, А.П. Чернега, С.О. Мосьондз та ін. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. С. 65–71.
12. Барчук А.О. Процесуальні аспекти прийняття надзвичайних законів. *Правова держава*. Випуск 30. 2019. С. 515–519.
13. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. ; [за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина]. Харків : Право, 2009. 584 с.
14. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.» , 2002. Т. 4: Н–П. 720 с.
15. Словник української мови: в 11-томах. Том 5. 1974. С. 66. URL: <http://sum.in.ua/s/nadzvyhajnyj> (дата звернення: 20.09.2023 р.).
16. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.09.2023 р.).
17. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. № 1861-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення: 23.09.2023 р.).
18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 93 Конституції України (справа про позачерговий розгляд законопроектів) від 28 березня 2001 р. № 2-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-01#Text> (дата звернення: 21.09.2023 р.).
19. Лебедь Н.В. Законотворча діяльність як правова категорія. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 9. 2010. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=189> (дата звернення: 25.09.2023 р.).
20. Словська І. Правові проблеми участі Президента України у законотворчому процесі. *Віче*. 2011. № 8. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2520/> (дата звернення: 23.09.2023 р.).
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.